

ЦІЛІ, ЗАВДАННЯ, ПРИНЦИПИ І ЗМІСТ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 378:355.23

В. А. Шемчук

В умовах широкомасштабного реформування Збройних сил України, на які покладена відповідальність за оборону України, захист її суверенітету, виникає необхідність у висуванні підвищених вимог до свідомості, самосвідомості, мотивації, життєвих настанов та інтелектуальної сфери управлінців оперативного-тактичної ланки управління.

Безумовно, сучасна система професійної підготовки майбутніх магістрів військового управління має забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості офіцера як суб'єкта пізнавальної та професійної діяльності, а також надати кожному можливість реалізувати себе в управлінській діяльності, опираючись на здатності, здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації і власний управлінський досвід. Кожен слухач університету повинен мати можливість вибору змісту своєї навчальної діяльності та її засобів, методів, технологій тощо.

Наукові джерела дослідження проблеми практичного мислення складають праці Е. Н. Торндайка, В. Келера, К. Бюлера, К. Кофки, М. Я. Басова, Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова, С. Л. Рубінштейна, Б. М. Теплова, Д. М. Завалишиної, Ю. К. Корнилова, Т. В. Кудрявцева, Н. І. Пов'якель, В. Н. Пушкіна, В. Д. Шадрикова й інших вчених, а також дослідження, що присвячені конкретним проблемам професійної діяльності (О. О. Бодальов, М. М. Кашапов, Н. В. Кузьміна, Ю. М. Кулюткін, В. О. Моляко, А. В. Петровський, Г. С. Сухобська, О. К. Тихомиров та ін.).

Метою статті є теоретичне обґрунтування цілей, завдань, принципів і змісту розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового

управління в системі післядипломної освіти та виокремлення його особливостей.

Магістр (лат. *magister* – начальник, учитель) – це ступінь, який запроваджений в Україні як завершальний освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, може бути отриманий особою з кваліфікацією “Бакалавр”. Під час навчання у магістратурі вищого навчального закладу IV рівня акредитації фахівець здобуває поглиблені спеціальні вміння і знання інноваційного характеру. Отримані під час навчання знання фахівці зможуть застосовувати та, опираючись на них, продукувати нові знання для вирішення професійних завдань у певних галузях економіки, промисловості, науки, техніки і культури. Програма підготовки надає випускникові знання та навички наукової, педагогічної і дослідницької діяльності, а йому видається диплом, в якому зазначається спеціальність підготовки або галузь знань. ***Магістрів військового управління*** готують із фахівців, які здобули базову вищу освіту в галузі “Військові науки” та кваліфікацію “Бакалавр” або повну вищу освіту і кваліфікацію “Спеціаліст”, а також мають практичний управлінський досвід роботи у військах на командних, штабних посадах тактичного рівня. Вони отримують поглиблені спеціальні знання, творчі управлінські навички та вміння, мають первинний досвід їх застосування і здатні продукувати індивідуальний стиль управління у військах на оперативно-тактичних посадах.

Так, основним завданням системи післядипломної освіти є професійна підготовка особи шляхом поглиблення, розширення й оновлення її професійних знань, умінь і навичок чи отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та набутого практичного досвіду. Вона створює умови для безперервності і наступності освіти та містить:

перепідготовку – отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня і практичного досвіду;

спеціалізацію – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання та обов’язки, які мають свої особливості, у межах конкретної спеціальності;

розширення профілю (підвищення кваліфікації) – набуття особою здатностей виконувати окремі завдання й обов'язки, які мають свої особливості, у межах спеціальності;

стажування – набуття особою практичного досвіду виконання завдань [9, с. 22].

Одним з основних завдань системи післядипломної освіти є формування і розвиток *практичного – управлінського – мислення* майбутніх магістрів військового управління, що становить специфічний вид професійно-практичного мислення фахівців, основним змістом якого є визначення та розв'язання ними різноманітних управлінських ситуацій, що виникають у військово-професійній діяльності на оперативно-тактичній ланці управління, шляхом узагальнення і конкретизації, цілісного, системного та комплексного їх оцінювання щодо своєї управлінської діяльності, проектування, моделювання, опрацювання й обґрунтування різних управлінських рішень для організації і проведення бойових, навчально-бойових заходів, реалізації основних менеджерських функцій як суб'єктів оперативно-тактичної ланки управління. Його забезпечує система розумових стратегій, прийомів, навичок та операцій, до якої офіцер схильний у силу своїх інтелектуальних, професійних і фахових особливостей. На наше переконання, розвиток управлінського мислення є безпосередньою передумовою успішної управлінської діяльності офіцерів на посадах оперативно-тактичної ланки управління.

Для того, щоб обґрунтувати педагогічні умови розвитку управлінського мислення, ми окремо визначаємо цілі, завдання, принципи та зміст навчання майбутніх магістрів військового управління в системі післядипломної освіти.

Мета – це те, “чого прагнуть, намагаються досягти” [3, с. 506].

Професійна освіта і професійне виховання управлінських кадрів, як і підготовка будь-яких інших фахівців, завжди має розпочинатися з визначення та постановки чітких цілей, які пов'язують воєдино всі інші компоненти навчально-виховного процесу і зумовлюють загальну спрямованість педагогічної системи підготовки фахівців оперативно-тактичної ланки

управління. Отже, для майбутнього магістра військового управління, як суб'єкта навчальної діяльності, мета є однією з важливих складових військово-дидактичного процесу, що спонукає на досягнення певного результату. За джерелом походження та способом утворення цілі можуть класифікуватися на зовнішні і внутрішні. *Зовнішні цілі* виражають та відображають суспільні потреби у фахівця і суспільні вимоги до їхнього професіоналізму й особистісних якостей, що задаються ззовні. *Внутрішні цілі* самостійно формуються суб'єктом навчальної діяльності відповідно до його власних життєвих настанов, морально-етичних цінностей та ідеалів, його потреб, мотивів, інтересів, бажань і прагнень [6, с. 45–46].

Варто відзначити, що *зовнішні цілі* в системі післядипломної освіти майбутніх магістрів військового управління визначаються конкретними вимогами, які держава, суспільство висуває до військово-освітньої системи підготовки висококваліфікованих фахівців у галузі військового управління. Згідно з ними, офіцер оперативно-тактичної ланки управління повинен мати всі необхідні військово-професійні якості та вміти вирішувати всі професійні управлінські завдання, що і складатимуть зміст його майбутньої управлінської діяльності. Зовнішні цілі тоді є важливими для кожного управлінця, коли вони “підживлюються зсередини”, внутрішніми потребами та виходять на рівень власних внутрішніх цілей офіцера. Лише усвідомлювання цілей та орієнтація на успішне виконання своєї управлінської діяльності в подальшому активізує навчальну діяльність слухачів.

При формулюванні цілей управлінської підготовки майбутніх магістрів військового управління слід дотримуватися **таких умов:**

– кожна конкретна мета та її опис мають бути зрозумілими для них як суб'єктів процесу навчання, оскільки вона має стати надійним внутрішнім орієнтиром щодо цілеспрямованої управлінської підготовки;

– вірогідність досягнення мети стає більш “реалістичною”, якщо у слухача як суб'єкта процесу навчання склалось належне уявлення про образ

прогнозованого кінцевого результату своєї навчальної і квазіуправлінської діяльності;

– для успішної підготовки майбутніх офіцерів оперативно-тактичної ланки управління важливо, щоб формулювання мети здійснювалось у формі, яка надає можливість перевірки рівня її досягнення на кожному з окремих, проміжних етапів їх навчальної діяльності. При цьому формулювання мети у вигляді конкретного кінцевого результату освітнього процесу є найбільш ефективним способом цілепокладання;

– важливо, щоб було визначено особистісний сенс того, що вивчається, тобто в навчальному об'єкті чітко позначалось те, чим він пов'язаний із суб'єктом, який його пізнає. Це означає необхідність формування у слухачів цілісного уявлення про сутність їхньої майбутньої управлінської діяльності на оперативно-тактичній ланці управління, яка й є об'єктом їхньої навчальної діяльності;

– у системі цілепокладання має міститися передбачення і прогнозування того, яким чином буде досягатися мета, визначені терміни, методи та засоби, необхідні для її досягнення.

Слід зазначити, що для досягнення освітніх цілей, які формулюються науково-педагогічними працівниками, треба не лише враховувати цілі майбутньої управлінської діяльності магістрів військового управління, але й проводити ретельний аналіз ціннісно-мотиваційної сфери їх навчальної діяльності, що надасть можливість одержати узагальнені дані щодо домінуючих напрямків цілепокладання в групі слухачів, про їх настрої, мотиви учіння, індивідуальні схильності, здібності та творчі можливості.

Виходячи із зазначеного вище, можна зробити висновок, що процес досягнення цілей має інтеграційний характер і триває доти, поки не досягається певна міра відповідності між її очікуваними й отриманими результатами. У зв'язку з цим цілі педагогічних дій та впливів мають ієрархічний багаторівневий характер і *“...проектуються як певна система ефектів поетапного просування та відповідного поступового зростання рівня знань і*

професійної майстерності студентів та розвитку їхніх професійно важливих особистісних рис і якостей” [6, с. 42].

На нашу думку, мета підготовки офіцерів оперативно-тактичної ланки управління в Національному університеті оборони України (НУОУ) є основою планомірного розвитку їх управлінського мислення та практичного здійснення військово-дидактичного процесу. У зв'язку з цим, під метою ми пропонуємо розуміти уявний, задалегідь передбачуваний бажаний результат підготовки майбутніх магістрів військового управління як суб'єктів оперативно-тактичної ланки управління.

Отже, на основі аналізу змісту зазначених вище категорій ми визначаємо, що *метою управлінської підготовки* майбутніх магістрів військового управління є розвиток у них такого управлінського мислення, яке забезпечує майбутню ефективну військово-професійну діяльність, як менеджерів військового управління на оперативно-тактичній ланці управління.

Мета конкретизується в завданнях їх професійної підготовки. *Завдання* – це визначений, запланований для виконання обсяг роботи; доручена справа; наряд, загадування, доручення, а також мета, задум [3, с. 242].

Ми виокремили такі *завдання* щодо розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління:

– забезпечувати максимально сприятливі умови для виявлення та вдосконалення їх здатностей, мотивів, інтересів і ціннісних орієнтацій до здійснення управлінської діяльності на основі прийняття особистісних цілей та потреб, поваги і довіри, пошуку адекватних шляхів та способів смисло- і цілеутворення при розвиненості управлінського мислення;

– спрямовувати їх на цілісне охоплення цілого та врахування всіх деталей майбутньої управлінської діяльності. Для цього реалізовувати в процесі розвитку управлінського мислення основні ідеї суб'єктно-діяльнісного підходу; така діяльність, на думку В. А. Семиченко, “...стає засобом розвитку людини” [5, с. 178];

– надавати допомогу і підтримку слухачам в усвідомленні *себе суб'єктом* військово-дидактичного процесу [1, с. 334]; для цього слід створювати такі психолого-педагогічні умови слухачам як *суб'єктам* учіння, в яких вони здійснюють свою навчальну та квазіуправлінську діяльність, що за своїм психологічним змістом є адекватною їх майбутній військово-професійній діяльності на оперативно-тактичній ланці управління. У навчальній діяльності слід створювати можливість слухачам для творчого самовдосконалення, надати умови для вибору чи створення ними своєї оптимальної моделі управлінської діяльності на основі вивчення різноманітних варіантів професійно-особистісної позиції управлінця оперативно-тактичної ланки управління;

– забезпечувати здійснення слухачами квазіуправлінської діяльності на оперативно-тактичній ланці управління та формування на її основі культури творчої комунікативної взаємодії з науково-педагогічними працівниками і між собою, яка має для них важливе значення й є вагомим потенціалом для набуття здатностей військово-педагогічного менеджменту, а також розкриття індивідуальності кожного з них та їх самоактуалізації в навчальній діяльності.

Узагальнені цілі і завдання щодо розвитку управлінського мислення у майбутніх магістрів військового управління можна подати у вигляді ієрархічної системи. *Перший рівень* утворюють цілі, що спрямовані, з одного боку, на розвиток професіоналізму офіцера оперативно-тактичної ланки управління, а з іншого – на формування та розвиток у них необхідних професійних важливих якостей, без яких неможливе успішне здійснення управлінських функцій у військовій сфері. *Другий рівень* – цілі, що, по-перше, орієнтовані на формування і розвиток менеджерських якостей майбутніх магістрів військового управління, а, по-друге, спрямовані на формування управлінської компетентності офіцера, на опанування необхідної для цього правової культури, управлінських та психолого-педагогічних знань, навичок, умінь і здатностей. *Третій рівень* складають завдання, успішне вирішення яких сприяє формуванню управлінської культури офіцера оперативно-тактичної ланки управління.

Для їх вирішення слід дотримуватися певних дидактичних принципів, тобто найбільш загальних дидактичних положень, що визначають зміст та розвиток управлінського мислення. Для їх виведення слід використовувати такі джерела як досвід навчальної діяльності, теорію пізнання, закономірності функціонування психіки людини, принципи професійної педагогіки тощо. *Принцип* – особливість, покладена в основу створення або здійснення чогось, а також переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [3, с. 630].

В. В. Ягуповим визначено основні принципи організації суб'єкт-суб'єктних відносин у навчальному процесі вищого військового навчального закладу: визнання особистісного підходу у навчанні, що створює сприятливі умови для всебічного розвитку особистості слухача; визнання слухача повноправним учасником навчального процесу; цілеспрямоване формування у слухачів мотивації самовдосконалення; чітке визначення викладачем цілей, завдань, змісту, прийомів і способів навчання слухачів; прищеплення слухачам навичок та вмінь самонавчання, озброєння їх ефективними технологіями вдосконалення позитивних особистісних якостей і нівелювання негативних; максимальне сприяння розвитку розумових якостей слухачів [7], зокрема управлінського мислення; орієнтація на позитивні якості майбутнього магістра військового управління, сприйняття його таким, яким він є, повага його особистості тощо.

Творчо опрацювавши основні підходи (В. М. Галузинський, М. Б. Євтух, О. С. Падалка, А. М. Нісімчук, І. О. Смолюк, О. Г. Шпак та В. В. Ягупов) до професійної підготовки майбутніх фахівців, а також враховуючи особливості післядипломної освіти офіцерів, нами принципи навчання в процесі *розвитку управлінського мислення у майбутніх магістрів військового управління*, класифіковано **на такі групи:**

принципи, що обслуговують усі компоненти дидактичної технології розвитку управлінського мислення. Це принцип розвивального і виховного характеру професійної підготовки слухачів, спрямований на всебічне

формування, розвиток та вдосконалення інтелектуальних і фізичних здатностей офіцерів. Принцип науковості змісту та методів навчання вказує на те, що будь-який навчальний матеріал повинен мати науковий характер, відповідати військовій галузі науки, а також бути науково перевіреним. Принцип військово-практичної спрямованості професійної підготовки здійснюється з урахуванням сутності й особливостей сучасної війни (воєнних конфліктів), а також специфіки управління на оперативно-тактичній ланці управління. Принцип системності та послідовності навчання полягає в аналізі і синтезі квазіпрофесійних ситуацій управлінської діяльності офіцерів оперативно-тактичної ланки управління та в засвоєнні ними попереднього матеріалу. Завдяки принципу гуманізації і гуманітаризації навчання відбувається побудова відносин на законах добра, справедливості, товариськості, честі тощо. Принцип оптимізації навчально-виховного процесу передбачає розумовий, психічний і фізичний розвиток майбутніх офіцерів оперативно-тактичної ланки управління;

принципи, що стосуються діяльності суб'єктів викладання та методики їх педагогічної діяльності. До цієї групи слід віднести принцип демократизації у навчанні, згідно з яким організація навчального процесу відбувається відповідно до вимог часу з урахуванням особливостей розвитку суспільства й армії. В основу принципу суб'єктно-діяльнісного підходу покладено взаємонавчання, рівноправність та активну діяльність слухачів під час розглядання проблемних квазіуправлінських ситуацій щодо майбутньої управлінської діяльності. Принцип доступності і дохідливості викладання реалізується в процесі вивчення матеріалу від простого розуміння проблем застосування військ у мирний та воєнний час до більш складного прийняття рішень командирами оперативно-тактичної ланки управління. Особливої важливості опанування цього принципу набуває у зв'язку з надвисокою відповідальністю командирів під час прийняття рішень у складних ситуаціях. Принцип наочності у навчальній діяльності передбачає навчання на основі живого сприймання конкретних явищ і предметів під час управління керівниками оперативно-тактичної ланки управління за допомогою образності

(моделювання квазіуправлінських ситуацій), символічності (схематичності та графічності щодо розташування й управління військами). Принцип єдності суб'єктного та професійного розвитку опирається на врахування як суб'єктного, так і професійного аспектів розвитку та саморозвитку слухачів у навчальній діяльності. Сенс принципу раціонального поєднання колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи відображає те, що науково-педагогічний працівник, виходячи з колективного характеру процесу навчання та враховуючи індивідуально-психічні особливості кожного майбутнього керівника оперативно-тактичної ланки управління, може і має застосовувати різноманітні методики, технології та засоби навчальної діяльності слухачів;

принципи, що стосуються навчальної діяльності суб'єктів учіння. До цієї групи слід віднести принцип мотивації навчальної діяльності слухачів, згідно з яким вони, як суб'єкти процесу навчання, стають зацікавленими, активними і повноправними учасниками військово-дидактичного процесу. Принцип єдності свідомості та діяльності відображає поєднання творчої активності і самостійності навчальної діяльності слухачів, використання в навчанні проблемних методів, задіяння всіх психічних процесів майбутніх офіцерів оперативно-тактичної ланки управління, що сприятимуть активізації їх пізнавальної діяльності. Принцип ефективності стосується міцності засвоювання знань, формування управлінських навичок, умінь та їх застосування офіцерами оперативно-тактичної ланки управління в майбутній управлінській діяльності. Ефективність можна з'ясувати за допомогою критеріїв оцінювання управлінського мислення (ціннісно-мотиваційний, поняттєво-змістовний, праксеологічний, менеджерський, емоційно-вольовий і суб'єктний) [8, с. 77].

Як уже відзначалося, процес розвитку управлінського мислення має відповідати основним загальнодидактичним принципам, оскільки під час визначення педагогічних умов розвитку управлінського мислення слухачів ми враховували такі принципи як науковість, систематичність, послідовність, урахування вікових та психологічних особливостей тих, хто вчиться.

Отже, нами визначено основні принципи розвитку управлінського мислення у майбутніх магістрів військового управління, що здійснюється під час їхньої професійної підготовки, і проведено їхню класифікацію на основі суб'єктно-діяльнісного підходу. На нашу думку, ці принципи створюють систему, що виявляється в їх тісному взаємозв'язку та взаємозалежності.

Безумовно, сучасна система професійної підготовки майбутніх магістрів військового управління має забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості, як суб'єктів пізнавальної та військово-професійної діяльності. Кожен майбутній офіцер оперативно-тактичної ланки управління повинен мати можливість реалізувати себе у різних видах діяльності, опираючись на власні здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації і власний досвід. Під час навчання в НУОУ кожному з них пропонується можливість вибору змісту навчальної діяльності, її засобів та методів.

Основні вимоги дидактичних принципів також безпосередньо відображаються у змісті їх управлінської підготовки. *Зміст* – це суть, внутрішня особливість чогось [3, с. 295]. Така підготовка є педагогічною системою, яка має забезпечувати розвиток офіцера оперативно-тактичної ланки управління як менеджера управлінської діяльності. В. В. Ягупов наголошує, що найважливішою передумовою бойового потенціалу Збройних сил України є всебічно підготовлений офіцер – суб'єкт учіння, його висока громадянська свідомість і самосвідомість, знання, навички, уміння, творча та інноваційна активність, розвинута емоційно-вольова сфера психіки, військово-технічна кваліфікація, переконання, мотивація, ідеали тощо [7]. Усе це зумовлює конкретизацію змісту управлінської підготовки офіцерів у НУОУ, який, по-перше, має брати до уваги інформаційні структури, пізнавальні, мотиваційні й емоційно-вольові процеси в офіцерів, а також конкретні умови, призначення та результати їх військово-професійної підготовки на оперативно-тактичній ланці управління. По-друге, у зв'язку з постійними змінами у військовій справі виникає необхідність підвищення рівня військово-спеціальних знань офіцерів оперативно-тактичного рівня у сфері військового управління, а також

цілеспрямованого розвитку управлінського мислення в умовах повсякденної життєдіяльності і підготовки до ведення бойових дій. По-третє, зміст та особливості сучасної війни, її надзвичайно висока морально-психологічна насиченість передбачають високу громадянську свідомість, справжню бойову майстерність, всебічну морально-психічну стійкість і готовність офіцерів. Інтеграція всіх видів професійної підготовки офіцерів оперативно-тактичного рівня полегшує формування їх всебічної готовності до виконання своїх функціональних обов'язків та сприяє розвитку їх управлінського мислення.

Отже, основною метою їхньої підготовки є досягнення *високого рівня розвиненості управлінського мислення на основі впровадження суб'єктно-діяльнісної парадигми військової освіти*, а зміст розвитку управлінського мислення містить у собі *сукупність військово-професійних та управлінських знань щодо оптимального вирішення ними управлінських завдань*, який визначається, з одного боку, змістом їх військово-професійної діяльності у військах, а з іншого, – особливостями їх управлінської діяльності на оперативно-тактичній ланці управління.

Наступним кроком нашої роботи стане розгляд дидактичної технології розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління, що буде подана в наступних публікаціях.

Список використаної літератури

1. Бех, І. Д. Особистісно-орієнтований підхід у вихованні / І. Д. Бех // Професійна освіта: педагогіка і психологія : Українсько-польський щорічник / [за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало]. – Ченстохова-Київ, 2000. – С. 331–350.

2. Бойко, О. В. Формування готовності до управлінської діяльності у майбутніх магістрів військово-соціального управління : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / О. В. Бойко ; Національна академія оборони України. – К., 2005. – 217 с.

3. Загнітко, А. П. Сучасний тлумачний словник української мови / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Д. : ТОВ “ВКБ “БАО”, 2009. – 960 с.

4. Нещадим, М. І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика : [монографія] / М. І. Нещадим. – К. : Видавничо-поліграф. центр “Київський ун-т”, 2003. – 852 с.

5. Семиченко, В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? / В. А. Семиченко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К. : ВІПОЛ, 2000. – С. 176–203.

6. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, Л. Л. Педагогіка управління : [навч. посіб.] / Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ, О. С. ПОНОМАРЬОВ, З. О. ЧЕРВАНЬОВА. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2003. – 408 с.

7. Ягупов, В. В. Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних сил України : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Ягупов Василь Васильович; Ін-т пед. і психології проф. освіти АПН України. – К., 2002. – 644 с.

8. Ягупов, В. В. Військова дидактика : [навч. посіб.] / В. В. Ягупов. – К. : ВПЦ “Київський ун-т”, 2000. – 400 с.

9. Якимова, Л. А. Короткий словник понять та термінів (методичні матеріали щодо реалізації положень Болонської декларації) / Л. А. Якимова. – К. : ДП “Вид. Дім “Персонал”, 2008. – 44 с.

Рецензент: кандидат педагогічних наук Олійник Л. В.